

УДК 373.2.015.31

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.16>

Ірина МЕЛЬНИКОВИЧ

директор «Дошкільного навчального закладу» (ясла-садок) комбінованого типу № 11 «Дружба», вихователь інклюзивної групи, вул. Ватутіна, 28, м. Синельникове, Дніпропетровська область, Україна, 52500

Бібліографічний опис статті: Мельникович, І. (2022). Економічне виховання дітей дошкільного віку: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 99–104, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.16>

ЕКОНОМІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Автор акцентує увагу на тому, що економічне виховання здатне збагатити соціально-комунікативний і пізнавальний розвиток дітей старшого дошкільного віку. Шляхом такого пізнання навколишнього світу під керівництвом вихователя здійснюється глибока розумова робота дитини, яка добровільно виконує правила, що сприяє збереженню енергії та здоров'я. На основі опрацювання вітчизняної та зарубіжної наукової літератури вказано на такі можливості взаємодії дитини з реальним світом у фінансовому контексті: навчання на основі запитів; розвиток критичного мислення; врахування різновиду підходів у вирішенні проблем; міжпредметний зв'язок на основі діяльного підходу; використання рольової гри та моделювання; кооперативне навчання для глибокого переживання; використання дитячої літератури; використання дитячого удавання/соціально-драматичного дійства; залучення сімей та громади. У статті підкреслено, що ефективність економічної освіти можна досягти завдяки її безперервності та логічності, що забезпечується поетапністю даного процесу. Головною ідеєю є те, що в процесі економічного виховання у дівчат та хлопчиків дошкільного віку збагачується словниковий запас, з'являється здоровий інтерес до грошей, долаються страхи бути переможним, активніше проявляється бажання взаємодіяти та досягати встановленої мети. Економічне виховання в умовах закладів дошкільної освіти розглядається як педагогічний процес цілеспрямованої дії педагогів, що спрямований на формування обізнаності дівчат і хлопчиків дошкільного віку щодо елементарних економічних понять, знань про вартісний, раціональний та споживчий зміст життєдіяльності людини. Щодо економічного виховання в сім'ї зазначено, що важливим є не лише факт залучення дитини до економічної підсистеми, а і характер такого залучення.

Ключові слова: економічне виховання, дошкільний вік, гра, засоби економічного виховання, передумови економічного виховання, сімейний підхід.

Iryna MELNIKOVIYCH

Director, "Preschool Educational Institution" (Kindergarten) of the Combined Type № 11 "Druzhba", Educator of an Inclusive Group, Vatutina str., 28, Synelnykove, Dnipropetrovsk region, Ukraine, 52500

To cite this article: Melnikovyich, I. (2022). Ekonomichne vykhovannia ditei doshkilnoho viku: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid [Economic education of preschool children: domestic and foreign experience]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 99–104, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.16>

ECONOMIC EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE

The author emphasizes that economic education is able to enrich the socio-communicative and cognitive development of older preschool children. Through such knowledge of the world around, under the guidance of the educator, the child's deep mental work is carried out, which voluntarily follows the rules that contribute to the preservation of energy and health. Based on the study of domestic and foreign scientific literature, the author points out the following opportunities for the child's interaction with the real world in the financial context: this is learning on the basis of requests; and the development of critical thinking; and taking into account the variety of approaches to solving problems; and interdisciplinary action-based communication, and the use of role-playing and modeling; and cooperative learning for deep experience; and the use of children's literature; use of child pretending/socio-dramatic action, involvement of families and community. The scientific publication emphasizes that the effectiveness of economic education can be achieved through its continuity and logic, which is ensured by the phasing of this process. The main idea is that in the process of economic education of preschool girls and boys, the vocabulary is enriched, there is a healthy interest in money, fears of winning are overcome, the desire to interact and achieve the goal is more active. Economic education in preschool education is considered

by the author as a pedagogical process of purposeful action of teachers aimed at forming awareness of girls and boys of preschool age on basic economic concepts, their knowledge of cost, rational and consumer content of human life. Regarding economic education in the family, it is noted that it is important not only to involve the child in the economic subsystem, but also the nature of such involvement.

Key words: *economic education, preschool age, means of economic education, game, preconditions of economic education, family approach.*

Актуальність проблеми. Сьогодні одним з основних завдань освітнього процесу закладів дошкільної освіти є формування готовності дітей до самостійного пошуку форм і методів здобуття пізнавальної інформації, вибудова комунікативної діяльності, що в сукупності дозволить збільшити та урізноманітнити соціальний досвід підростаючого покоління. Соціалізація дітей дошкільного віку є важливим аспектом сьогодення, особливої уваги потребує питання їх економічного виховання та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи наукові джерела, можна стверджувати, що ця тематика для вчених не є новою. Так, про необхідність упровадження економічного виховання в дошкільному віці наголошують А. Богуш (Богуш, 2006), Н. Гавриш (Гавриш, 2015) та ін. Згідно з їхньою думкою, в умовах сучасності є потреба в ранньому засвоєнні аспектів «дорослої» економіки, що відбувається в сім'ї. Ми погоджуємося з думкою вчених про те, що необхідність економічного виховання дітей з дошкільного віку викликана насамперед реформуванням освіти в Україні, згідно з яким заклад дошкільної освіти є першою ланкою в цій системі. На міжнародній арені багато країн уже розробили національні стратегії та рамки щодо включення фінансової освіти до загального освітнього процесу, про це зазначають Холден Гастінгс, Мадріан, Скімміхорн та ін., які вже затвердили стандарти фінансової освіти та включили фінансові навчання грамоті як складову частину програми. Однак, наприклад, в Азії фінансова грамотність все ще є відносно новою сферою досліджень і політичних дискусій, тобто програми фінансової освіти ще відстають у регіоні.

Мета статті – вивчення наукової думки вітчизняних та зарубіжних учених щодо процесу економічного виховання дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміст сучасних вітчизняних наукових праць переконливо доводить про важливість саме дошкільного віку для формування та розвитку

унікальності дитячої особистості, адже саме в цей віковий проміжок дитини закладаються основи особистісної культури, що в подальшому забезпечує засвоєння первинних соціокультурних правил і норм. Щодо зарубіжного досвіду, то дослідники Холден Гастінгс, Мадріан і Скімміхорн стверджують, що добре продумані й добре реалізовані ініціативи в області фінансової освіти можуть мати ефект для подальшого життя людини. Фінансову освіту вчені розглядають як інструмент для поліпшення фінансових результатів, адже така освіта дітей покращить їх підготовку до ролі компетентних споживачів і розпорядників сімейного майна. Щодо економічного виховання в закладах дошкільної освіти ми опрацювали джерела, де зазначено про особливості філіппінської системи. Матеріали Бірбілі та Контопулу акцентують увагу на таких аспектах: навчальна діяльність, використання засобів і навчальних матеріалів та залучення батьків до організації і проведення фінансових уроків у закладах дошкільної освіти. Філіппінці вважають, що заняття з фінансової освіти, навчальна діяльність мають базуватися на ефективних методах та стратегіях, що включають можливість взаємодіяти з «реальним світом у фінансовому контексті», таких, як: навчання на основі запитів; критичне мислення; різновид підходів до вирішення проблем; міжпредметний зв'язок на основі діяльнісного підходу, використання рольової гри та моделювання; кооперативне навчання для глибокого переживання; використання дитячої літератури; використання дитячого удавання/соціально-драматичного дійства, залучення сімей та громади (Birbili, & Kontopoulou, 2015). Означені ідеї зарубіжних учених орієнтовані на дітей, на їхню зацікавленість, а це передбачає доступний навчальний матеріал як імператив у навчанні дітей фінансовій грамотності.

Основна мета роботи закладу дошкільної освіти в контексті всіх чинних програм і методичних рекомендацій з економічного виховання підростаючого покоління поля-

гає в організації ефективної взаємодії дитини з навколишнім світом, розробленні для цього індивідуальної стратегії всебічного розвитку особистості з використанням різних методів та технологій. Роботу з економічного виховання варто починати з формування первинних економічних уявлень дітей, зокрема з розвитку реального економічного мислення, що дає їм змогу адаптуватися до умов сучасного життя. У даному контексті реалізація Базового компоненту дошкільної освіти передбачає формування цифрової компетентності (основи цифрової грамотності) та соціально-фінансової грамотності дітей, про це зазначено у варіативній складовій частині (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021), що відповідає Закону України «Про дошкільну освіту» (Закон України «Про дошкільну освіту», 2001).

У руслі теми нашого дослідження зазначимо на ряді передумов для економічного виховання дітей дошкільного віку. Варто підкреслити, що з п'яти-шести років у дітей відбувається формування довільної поведінки: на основі придбаної раніше здатності до усвідомлення власних дій у дівчаток та хлопчиків зростає здатність до самоконтролю і вольової регуляції поведінки. А це у свою чергу є однією з визначальних психологічних передумов для залучення дітей старшого дошкільного віку до питань економічного характеру. Невід'ємною другою передумовою для залучення дитини до економічної сфери людської діяльності є засвоєння сутності соціальних явищ, розуміння дитиною їхніх особливостей та формування орієнтації на оцінне ставлення дорослих через певну діяльність. У цей віковий проміжок часу дитина старшого дошкільного віку починає усвідомлювати суть понять «вигідно або невигідно». Про це також свідчить й емоційне сприймання дітьми ситуації «успіху і неуспіху».

Третьою передумовою залучення дитини до економічного розвитку є становлення її здатності до готовності бачити себе на місце іншої людини і сприймати певні події також із позиції інших, адже важливо навчити дитину враховувати як свою, так й іншу точку зору. У процесі економічного виховання у дівчат та хлопчиків дошкільного віку збагачується й словниковий запас, з'являється здоровий інтерес до грошей, долаються страхи бути переможним, активніше проявляється бажання взаємодіяти та досягати встановленої мети.

У нашому дослідженні ми будемо використовувати поняття «економічне виховання в умовах закладів дошкільної освіти» як педагогічний процес цілеспрямованої дії педагогів, що спрямований на формування обізнаності дівчат і хлопчиків дошкільного віку щодо елементарних економічних понять, знань про вартісний, раціональний та споживчий змісту життєдіяльності людини. В умовах сьогодення процес економічного виховання неможливий без взаємодії вихователів із батьками дитини, з її сім'єю та родиною, де відбувається найперша економічна соціалізація дитини. Так, щодня дитина має можливість спостерігати за тим, як відбувається облік витрат і доходів, раціональне використання дорослими матеріальних статків, дбайливе ставлення до продуктів харчування та речей – усе це формує в дитини дбайливе ставлення до матеріальних та нематеріальних цінностей. Із приводу економічного виховання у сім'ї варто зауважити, що важливим є не лише факт залучення дитини до економічної підсистеми, а й характер такого залучення. Не ефективним вважаємо те, коли дитина має «доводити» своє право на участь у бюджеті, в цей момент її увага концентрується на виконанні зобов'язань перед батьками. Коли, наприклад, дитина вільно отримує гроші від дорослих за правильного словесного супроводу, такий стан ситуації формує у дитячій свідомості відповідальність за розумне їх витрачання, бажання бути максимально поінформованими про економічний світ дорослих. У протилежному ж випадку некомпетентність дитини в економічній сфері дорослих спричинить у майбутньому значні проблеми в сімейних стосунках, а неспроможність ведення бюджету і нерозумний розподіл коштів призведуть до руйнації особистості дитини та її майбутньої сім'ї. Із цього впливає й те, що педагоги мають постійно взаємодіяти з батьками, особливо в питаннях економічної освіти дітей дошкільного віку.

У зазначених вище зарубіжних публікаціях також наголошено на першочерговості сімейного підходу в питаннях економічного виховання дітей, зазначено на таких рекомендаціях, як: потреба у збереженні контролю над грошима (варто визначати щотижня три можливості оплати праці: витрати, заощадження та пожертви; рекомендовано відвідати разом із дитиною банк, відкрити рахунок або знімати

гроші); отримання винагороди (рекомендовано ознайомити дитину з переліком винагород, що можна отримати, допомагаючи в господарстві тощо); планування заздалегідь (візит дитини до магазину рекомендовано планувати та обговорювати завчасно, обговорювати параметри покупок, наприклад, іграшок тощо); розмови про гроші (потрібно говорити з дітьми про різні способи використання грошей; не варто боятися сказати: «ми не можемо купити, тому що у нас немає грошей» тощо); розуміння обмеженості бюджету.

У своїй статті про фінансове навчання для дошкільників Бірбілі та Контопулу (Birbili, & Kontopoulou, 2015) наводять два найбільш ефективних педагогічних підходи до фінансової освіти дітей: по-перше, така освіта має включати фінансові концепції та навички управління грошовими коштами в сучасній соціальній взаємодії дітей із дорослими та інших дітей, а також забезпечення відповідних занять, навчання їх пізнавальних здібностей; по-друге, варто організувати досвід, що буде максимально наближений до практичного досвіду рахування. Щодо укладання програм економічного виховання дітей учені перерахували фактори, яких варто дотримуватися: характеристику розвитку дітей, зокрема їхні когнітивні й соціальні здібності; значення фінансових питань та їх розуміння; власний «економічний досвід» і фінансове становище сімей, в яких виховуються діти; врахування різних культур в організації економічного виховання. Нам імпонує думка вчених, що в питаннях економічного виховання ключова роль належить сім'ям і саме тому цей аспект виховання має базуватися на сімейному підході.

Про впровадження та використання економічних знань писали також і Джонсон та Шерраден (Johnson, Sherraden, 2007), цікавою є їхня думка про те, що фінансова грамотність дітей має включати доступ до фінансових послуг та установ.

У своїх працях Хогарт пояснює, що коли ми говоримо про фінансову освіту, мають бути враховані такі теми: розпорядження грошима, майном; банківська справа, інвестиції, кредит, страхування і податки; основні поняття управління грошима та активами (Hogarth, 2017). У Бразилії Департамент освіти не має загальноприйнятих стандартів для досконалості у фінансовій освіті, вони просто дають керів-

ництво організаціям, як це зробити під час розроблення програм.

З приводу економічної освіти наводиться, наприклад, досвід Ріо-де-Жанейро. Густав Чербасі пропонує враховувати шість принципів: 1) оцінка: діти мають розуміти, що існує ряд безцінних речей і явищ, наприклад, турбота, увага, повага тощо; 2) святкування: потрібно створювати сенс для кожного досягнення; 3) бюджет: дитина має орієнтуватися в необхідних для неї продуктах, кількості грошей тощо; 4) інвестиції: коли батьки переоцінюють свою роботу і забувають цінувати свій виховний вплив, варто розуміти, що неправильне економічне виховання спотворить майбутнє дітей, які надалі ризикують стануть рабами грошей; 5) переговори: батькам рекомендовано робити кожну покупку поруч зі своєю дитиною яскравою подією, диференціювати похід у супермаркети у вільний час від поїздок за покупками; 6) врівноваження: відсутність кожного з вищезазначених принципів є ще одним тягарем для підростаючого покоління. Рівнозві вчать з часом. Здорове фінансове життя включає можливість заощаджувати, а також збалансовано споживати (Cerbasi, 2011).

Цікаво проаналізувати й думку зарубіжних учених щодо самого процесу навчання дітей фінансовій освіті – цифрового шляху. Вчені акцентують увагу на гейміфікації сучасності, на тому, що варто розробляти та опрацьовувати разом із дітьми нові ігри, що сприятимуть покращенню процесу економічного виховання. За словами Марти Хенн Маккормік, у світі немає єдиної думки щодо того, які фінансові можливості здійснюють виховний вплив (Mc Cormick, 2009). Насправді, як пише вчена, більшість програм сьогодні намагаються навчити дітей мінімальним основам взаємодії з грошима, управлінським навичкам щодо хлібопечення, фінансів, заощаджень, кредитів тощо.

Про гру дітей дошкільного віку як віддзеркалення соціально важливої дійсності зазначили у своїх публікаціях Л. Москальова, С. Жейнова, Л. Єрьоміна та ін. (Москальова, 2019). Формування певних способів соціально-економічної поведінки можливе за допомогою ситуативних ігор економічної спрямованості. У ній наявна конкретна ситуація, що потребує певних дій від її учасників. Дітям пропонується соціально-економічна ситуація, яку вони мають,

по-перше, проаналізувати, по-друге, розглянути різні варіанти її розв'язання та різні способи дій і поведінки всіх учасників, по-третє, кілька разів обіграти різні варіанти й наприкінці зробити конкретні висновки щодо поведінки в схожій ситуації на майбутнє. Загалом, реалізація завдань економічного виховання можлива за умови повноцінного використання різноманітних засобів. З огляду на результати наукових праць доречним вважаємо виокремити такий перелік засобів економічного виховання дітей в умовах закладів дошкільної освіти: різновид ігор, художня література, комунікативна взаємодія з однолітками та дорослими, сприятливе середовище та організація освітнього процесу (наприклад, пошуково-дослідна та проєктна діяльність). Вважаємо, що найбільш ефективним в економічному вихованні буде органічне поєднання всіх засобів. Так, наприклад, проведення ігор в умовах закладів дошкільної освіти зазвичай відбувається у груповій формі, проте індивідуально або в мікрогрупах ігри також проводять. Специфіка організації ігрової діяльності багато в чому залежить від вихователя, його педагогічної майстерності та від запропонованого ігрового матеріалу. На нашу думку, добірка ігор економічного спрямування має обов'язково враховувати індивідуальні особливості дітей старшого дошкільного віку, їхній характер, пізнавальні здібності й емоційне сприйняття. Із власного досвіду відзначимо, що найбільш доцільною є така структура карти саме сюжетно-дидактичної гри: визначення теми

й завдань гри; розподіл ролей та узгодження змісту сюжету; наявність засобів збагачення сюжету (заняття, дидактичні ігри; література, бесіди, спостереження, демонстрація, організація предметно-ігрового середовища). Окрім цього, важливими для економічного виховання дошкільників можуть бути й оповідання, й казки-загадки, й вірші для розповідей дітям, і оповідання-загадки, а також – вивчення віршів напам'ять. У нашому дослідженні ми також не виключаємо і самостійну діяльність дітей, наприклад, забезпечення їх ресурсами для ігор, для малювання, ліплення та конструювання, а також матеріалами для дидактичних вправ (наприклад, конкурс малюнків або галерея творчих робіт тощо).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, сформований первинний економічний досвід вказує на компетентність дитини в економічній галузі життєдіяльності. Отже, в нашому розумінні комплексний підхід полягає в активній взаємодії педагогів закладів дошкільної освіти та батьків дітей, саме це сприятиме ефективності у процесі економічного виховання дітей. Перспективу подальших наукових досліджень вбачаємо в розробленні, використанні та висвітленні результатів ігрової діяльності з дітьми дошкільного віку (дидактичні ігри, «Професії людей»; настільно-друковані ігри: «Кому що потрібно для роботи», «Граємо в професії», «Лото», «Я – покупець, я – продавець», сюжетно-рольові «Лікарня», «Аптека», «АТБ» тощо).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти), нова редакція. Затверджено наказом МОН № 33 від 12.01.2021 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/nakaz-33-bazovuyukomponent-doshk-osv.pdf> (дата звернення: 04.01.2022).
2. Богуш А.М., Варяниця Л.О. Діти і соціум. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.
3. Гавриш Н., Пометун О. Бути чи не бути – ось у чому питання. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2015. № 3. С. 4–10.
4. Закон України «Про дошкільну освіту». *Урядовий кур'єр*. 2001. № 141. С. 1–8.
5. Москальова Л.Ю., Жейнова С.С., Єрьоміна Л.Є. Формування творчої особистості дитини передшкільного віку як соціальна потреба сьогодення: аналіз закордонних досліджень. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5 : «Педагогічні науки: реалії та перспективи»*. Київ : Вид-во : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. Вип. 69. С. 136–139.
6. Birbili M., Kontopoulou M. Financial education for preschoolers: Preparing young children for the 21st century. *Childhood Education*, 2015. 91 (1). 46–53.
7. Cerbasi G. Pais inteligentes enriquecem seus filhos. 1 ed. Rio de Janeiro : Sextante, 2011. 176 p.
8. Hogarth J. Financial education and economic development. Paper presented at Improving Financial Literacy: International Conference Hosted by the Russian G8 Presidency in Cooperation with the OECD, 2006. November 15, 2017. URL: <http://www.oecd.org/dataoecd/20/50/37742200.pdf>

9. Johnson E; Sherraden M. From financial literacy to financial capability among youth. *Journal of Sociology and Social Welfare*. 2007. 34 (3). P. 119–146.
10. McCormick Martha Henn. The Effectiveness of Youth Financial Education: A Review of the Literature. *Journal of Financial Counseling and Planning*. 2009. Volume 20. Issue 1. P. 70–83.

REFERENCES:

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity), [The basic component of preschool education] nova redaktsiia. Zatverdzheno nakazom MON № 33 vid 12.01.2021. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/nakaz-33-bazovyykomponent-doshk-osv.pdf> (in Ukrainian)
2. Boghush A.M., Varjanycja L.O. (2006). Dity i socium. [Children and society]. Lughansjk : Aljma-mater. 368 p. (in Ukrainian)
3. Ghavrysh N., Pometun O. (2015). Buty chy ne buty – osj u chomu pytannja [To be or not to be - that's the question]. *Vykhovatelj-metodyst doshkilnogho zakladu*. №3. pp. 4–10. (in Ukrainian)
4. Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu» [Law of Ukraine «On Preschool Education»]. *Uriadovyi kurier*. 2001. № 141. S. 1-8. (in Ukrainian)
5. Moskalova L. Yu., Zheinova S. S., Yeromina L. Ye. (2019). Formuvannia tvorchoi osobystosti dytyny peredshkilnoho viku yak sotsialna potreba sohodennia: analiz zakordonnykh doslidzhen [Formation of the creative personality of a preschool child as a social need of today: an analysis of foreign research]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Serii 5: Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*. Vyp.69. Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, Kyiv, pp. 136-139. (in Ukrainian)
6. Birbili, M., & Kontopoulou, M. (2015). Financial education for preschoolers: Preparing young children for the 21st century. *Childhood Education*, 91(1), pp. 46-53.
7. Cerbasi, Gustavo. (2011). Pais inteligentes enriquecem seus filhos. 1 ed. Rio de Janeiro: Sextante, 176 p.
8. Hogarth, J. (2017). Financial education and economic development. <http://www.oecd.org/dataoecd/20/50/37742200.pdf>
9. Johnson, E; Sherraden, M. (2007). From financial literacy to financial capability among youth. *Journal of Sociology and Social Welfare*; 34 (3), pp. 119–146.
10. McCormick, Martha Henn, (2009) The Effectiveness of Youth Financial Education: A Review of the Literature. *Journal of Financial Counseling and Planning*; Volume 20, Issue 1, pp. 70-83.